

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9.18:371.68(477)

БЕРЕЗКА Софія

канд. психол. наук, доцент кафедри практичної психології, ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет»
пров. Учительський, 1, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна, 84112
E-mail: berezka.sonya@gmail.com

КУЗНЕЦОВА Аліна

студентка 1 курсу педагогічного факультету ДВНЗ «Донбаський
державний педагогічний університет»
пров. Учительський, 1, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна, 84112
E-mail: alinakuznetsova100500@gmail.com

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Важливою складовою професійної підготовки майбутніх практичних психологів є формування та розвиток комунікативної компетентності студентів не просто як сукупності знань та умінь у володінні різноманітними техніками спілкування, але і як особистісної готовності до професійного спілкування, здатності бути емпатійним та сенситивним до людей, адекватним у виборі прийомів та засобів спілкування залежно від комунікативної ситуації, вміти знаходити спільну мову та впливати на різну категорію клієнтів. Складність розвитку комунікативної компетентності полягає у тому, що вона є складним багатокомпонентним конструктом, який потребує сформованості перш за все внутрішньоособистісних якостей студента і лише потім, розвитку вербальних та невербальних комунікативних навичок. Запропонована стаття є оглядовою, у ній продано погляди різних вчених щодо трактування терміну «комунікативна компетентність», проаналізовано підходи щодо класифікацій складових компонентів комунікативної компетентності. Детально описано та охарактеризовано поведінковий, когнітивний та емоційний компоненти комунікативної компетентності. Запропоноване власне бачення розвитку комунікативної компетентності майбутніх практичних психологів за допомогою використання тренінгової діяльності. Проаналізовано важливість використання саме тренінгу у розвитку комунікативної компетентності, як ефективної форми, яка дає можливість сформувати необхідні уміння та навички, «відточити» їх на тренінговій групі, пропрацювати особистісні аспекти готовності до професійної комунікації практичного психолога. Представлено огляд тематики тренінгових занять, яка спрямована на самопізнання та розвиток основних складових комунікативної компетентності студентів спеціальності 053 Психологія за освітньо-професійною програмою «Практична психологія».

Ключові слова: комунікативна компетентність, складові комунікативної компетентності, практичний психолог, підготовка практичних психологів, тренінгова діяльність.

© Березка С., Кузнецова А., 2020

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Невід'ємною складовою професійної компетентності практичного психолога є комунікативна компетентність. Комунікативна компетентність супроводжує будь-який вид діяльності психолога і є необхідною умовою його ефективної особистісної та професійної самореалізації. Саме тому, важливо приділити особливу увагу формуванню комунікативної компетентності ще на етапі навчання, що в свою чергу потребує пошуку ефективних методів та засобів розвитку цього складного конструкту у майбутніх практичних психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідженням проблеми комунікативної компетентності як необхідної умови ефективного спілкування займалися такі вітчизняні та зарубіжні дослідники: В. Алькеми, К. Альбуханової-Славської, Г. Андреевої, О. Бодальова, Л. Буєвої, О. Леонтьєва, М. Кагана, С. Максименка, Б. Паригіна, L. Vachman, M. Canale, N. Chomsky, K. Foss та ін. Дослідженням комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей займалися Т. Бутенко, І. Данченко, О. Касаткіна, І. Козубовська, О. Краєвська, В. Назаренко. Питання професійного спілкування і комунікативної компетентності психологів представлені у роботах таких вчених, як Г. Балл, М. Заброцький, В. Кан-Калік, Я. Коломінський, О. Корніяка, С. Мусатов, Т. Яценко та ін. Чинники розвитку комунікативних вмінь особистості досліджувалися такими науковцями, як Ю. Ємельянов, Л. Петровська, С. Петрушин та ін. Не дивлячись на широку представленість проблеми у науковій літературі, мало вивченими залишаються аспекти пошуку ефективних методів розвитку комунікативної компетентності у рамках освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

Формулювання цілей статті. Мета статті – висвітлення особливостей розвитку комунікативної компетентності майбутніх практичних психологів за допомогою тренінгової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасній психологічній науці існують багато підходів до тлумачення самого терміну «комунікативна компетентність». Так, Ю. Ємельянова під комунікативною компетентністю розуміє вищу здатність особистості, яка дає змогу розв'язувати проблеми, що виникають у різних життєвих ситуаціях; сукупність знань, мовленнєвих та позамовних умінь та навичок спілкування, набутих особистістю під час природньої соціалізації, навчання та виховання [1]. На думку С. Савін'їона, комунікативна компетентність – це здатність функціонувати у реальних обставинах спілкування, тобто у динамічному обміні інформацією, де лінгвістична компетенція має пристосовуватись до приймання загальної інформації зі сторони іншого співрозмовника [2]. За баченням Дж. Гумперцом можна трактувати комунікативна компетентність як знання та здатність певних норм спілкування для того, щоб привернути для себе увагу співрозмовника, бути зрозумілим та підтримувати розмову [3].

На нашу думку, комунікативна компетентність пов'язана не просто зі знанням певної технології спілкування чи позиції, яку займає особистість, а можливістю адекватно обирати та застосовувати цей різноманітний спектр у конкретних комунікативних ситуаціях, уміння організувати спілкування з

урахуванням соціокультурних норм поведінки і комунікативної доцільності висловлювання. Таким чином, комунікативна компетентність є системою внутрішніх ресурсів особистості, які необхідні їй для побудови ефективного спілкування у певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити різні підходи щодо розуміння складових елементів комунікативної компетентності. Так, наприклад, І. Пузь виділяє такі складові: пізнавальна, комунікативно-мовленнєва, соціально-перцептивна та інтерактивна [4]. У деяких класифікаціях виділяють такі компоненти:

- мовний компонент (формування лексичних та граматичних навичок);
- мовленнєвий компонент (змістова, логічна побудова висловлювань, уміння аргументувати власну позицію, вести дискусію, влучно ставити запитання, слухати, установлювати контакт);
- навчально-пізнавальний компонент (уміння працювати з інформацією);
- соціокультурний компонент (культура комунікації в умовах співпраці, уміння вислухати партнера, стати на його позицію і сформулювати її);
- етикетний і загальнокультурний компонент.

На думку О. Шубкіна до складу комунікативної компетентності можна віднести мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційний та поведінковий, які є частинами цілого, але одночасно передбачають взаємовплив, взаємопроникнення та існування кожного в інших [5]. Це значить, що зміст кожного компонента розкривається через інші компоненти, взаємодіє з ними, проявляється у них.

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає:

- комунікативні цінності, потреби, мотиви, установки: бажання отримувати, передавати і створювати інформацію, отримувати емоційну підтримку, прагнення до емпатії та рефлексії у процесі спілкування;
- особистісні цінності, що проявляються у базовому ставленні до себе та інших людей: доброзичливість, чутливість до партнера, здатність поважати, цінувати почуття інших людей, проявляти до них увагу, здатність до співчуття тощо.

Когнітивний компонент складає собою систему комунікативних знань: знання про ціннісно-змістову сторону спілкування, про особистісні якості, що сприяють або перешкоджають спілкуванню, про емоції та почуття, що завжди супроводжують процес спілкування, про поведінкову сторону спілкування, знання атрибутів спілкування (зовнішній вид, засоби, форми, час, простір), стандартів комунікативної поведінки (способи привітання, прощання, висловлювання незгоди, вдячності тощо), знання способів вербальної та невербальної комунікації; знання про емпатію, рефлексію та їх застосування у процесі спілкування між людьми, знання про мову, усне та письмове мовлення.

Емоційний компонент комунікативної компетентності пов'язаний, перш за все, з створенням і підтримкою позитивного емоційного контакту з співрозмовником, саморегуляцією, вмінням не лише реагувати на зміну стану партнера, але і передбачати його. Саме емоційний фон створює відчуття психологічно сприятливого чи несприятливого, комфортного чи дискомфортного спілкування.

Поведінковий компонент представляє собою систему комунікативних умінь:

- перцептивні уміння: уміння зрозуміти позицію іншого у спілкуванні, уміння сприймати, розуміти, правильно оцінювати партнера по спілкуванню; уміння оцінювати емоційно-психологічні реакції партнерів по спілкуванню та прогнозувати ці реакції (уникаючи ті, що можуть завадити досягнути мети спілкування).

- експресивні уміння створюють єдність голосових, мимічних, візуальних і моторних фізіолого-психологічних процесів;

- уміння саморегуляції комунікативної діяльності: уміння організації комунікативного простору і взаємодії, творення і підтримки позитивного емоційного контакту; уміння вступати у спілкування, встановлювати контакт; уміння завершати спілкування, уміння будувати стратегії, тактики, техніки взаємодії з людьми, організацію їх сумісної діяльності для досягнення певних цілей; саморефлексія, яка дозволяє коректувати власну вербальну та невербальну поведінку;

- технічні уміння комунікативної діяльності: уміння спілкуватись у різних ситуаціях, різних жанрах, володіння методами ведення бесіди, полеміки, дискусії і т.п [6].

Зазначені складові компоненти комунікативної компетентності лягли в основу розробленої програми тренінгів для студентів 1 курсу спеціальності 053 Психологія за освітньо-професійною програмою «Практична психологія». Тренінгова програма реалізовується в рамках навчальної дисципліни «Тренінг самопізнання та розвитку комунікативної компетентності». Навчальна дисципліна побудована таким чином, що десять аудиторних годин відводяться на вивчення теоретичного матеріалу (що таке комунікативна компетентність, яка її роль у становленні особистості, основні складові та ознаки комунікативної компетентності практичного психолога, основні засоби самопізнання), а п'ятдесят шість годин присвячені безпосередньо практичним заняттям у формі тренінгової роботи. Програма тренінгу має умовний поділ на дві основні частини: самопізнання студента (з метою фіксації наявного рівня та стану розвитку власної особистості, виявлення зон для подальшого розвитку та вдосконалення) та власне розвиток комунікативної компетентності. Тренінги комунікативної компетентності мають поетапну взаємодоповнюючу та взаєморозкриваючу структуру, що дозволяє студентам поступово вдосконалювати свої комунікативні уміння та навички, долати власні бар'єри у спілкуванні, формувати власний професійний стиль спілкування та розвивати особистісні якості необхідні для успішної комунікації. Тренінгова група, у даному випадку, виступає своєрідним «полегоном» для практичного відпрацювання здобутих умінь та навичок, а зворотній зв'язок дає можливість корегувати стилі та лінії поведінки у різних ситуаціях спілкування.

Тематика тренінгових занять ґрунтується на розвитку основних компонентів комунікативної компетентності та спрямована на:

1. Розвиток таких вербальних експресивних умінь:

- уміння змістовно висловлювати свої думки;
- уміння яскраво та нестандартно презентувати своє повідомлення;
- уміння переконувати співрозмовника.

2. Розвиток невербальних експресивних умінь.

3. Формування комунікативної толерантності та безконфліктної поведінки.

4. Формування комунікативного контролю між індивідами та соціальними групами:

- управління власними емоційними реакціями та станами під час спілкування (хвилювання, агресія, роздратування, надмірні радощі тощо);
- розвиток самоконтролю над власними невербальними та вербальними засобами комунікації;
- розвиток рефлексії у спілкуванні.

5. Розвиток відчуття психологічної безпеки та впевненості особистості як засобу упередження появи агресивних реакцій у процесі спілкування та зниження ескалації конфліктів.

6. Формування умінь активного слухання, емпатії та сенситивності.

7. Формування умінь спілкуватись у різних ситуаціях, різних жанрах та різних ролях (наприклад, ділове спілкування, спілкування з позицій керівник-підлеглий, психолог-клієнт, жертва-агресор, а також у ситуаціях коли необхідно: змотивувати та переконати, заспокоїти, відмовити, протидіяти маніпуляції).

8. Формування умінь вести бесіду, дискусію та полеміку.

9. Розвиток ораторського мистецтва.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Комунікативна компетентність є однією з найважливіших складових ефективної діяльності практичного психолога. У рамках професійної підготовки практичних психологів мало ефективним є формування лише теоретичних знань про цей складний феномен, більш вагомим аспектом є безпосередній розвиток комунікативної компетентності. Найбільш ефективним, з погляду наявності можливості для відточення свої практичних умінь та навичок, є застосування тренінгової діяльності як активної форми навчання та особистісного розвитку. Вдало побудована система тренінгових занять, з урахуванням складної та багатокomпонентної структури комунікативної компетентності, дозволяє студентам опанувати усіма гнучкими навичками, які необхідні для успішної діяльності практичного психолога. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у ґрунтовному емпіричному дослідженні впливу тренінгової діяльності на ефективність розвитку компонентів комунікативної компетентності майбутніх психологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Емельянов Ю. И. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. М : Просвещение, 1995. 183 с.
2. Savignon S. Evolution of Communicative Competence The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines. The Modern Language Journal. 1995. Vol. 95. P. 129-134.
3. Gumperz, J. Communicative Comptence Revisited. Meaning, Form and Use in Context: Linguistic Applications. Cambridge : Univ. Press, 1984. P. 278-289.
4. Пузь І. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів. Психолінгвістика: Зб. наук. праць ДВНЗ «ПереяславХмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2018. Вип 4 (14). С. 149-164.
5. Шубкина О. Ю. Формирование коммуникативной компетентности студентов технических направлений подготовки: автореферат дис. кандидата пед. наук. Красноярск, 2016. 24 с.

6. Корніяка О. М. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. Психолінгвістика: Зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. Вип.3. С. 60-69.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2019.

БЕРЕЗКА Софья

канд. психол. наук, доцент кафедри практичної психології, ГВУЗ «Донбаский государственный педагогический университет»

пер. Учительский, 1, г. Славянск, Донецкая обл., Украина, 84112

E-mail: berezka.sonya@gmail.com

КУЗНЕЦОВА Алина

студентка 1 курса педагогического факультета ГВУЗ «Донбаский государственный педагогический университет»

пер. Учительский, 1, г. Славянск, Донецкая обл., Украина, 84112

E-mail: alinakuznetsova100500@gmail.com

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ СРЕДСТВАМИ ТРЕНИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме. Важной составляющей профессиональной подготовки будущих практических психологов является формирование и развитие коммуникативной компетентности студентов, не только как совокупности знаний и умений во владении различными техниками общения, но, и как личностной готовности к профессиональному общению, способности сопереживать и быть сенситивным к людям, адекватным в выборе приемов и средств общения в зависимости от коммуникативной ситуации, уметь находить общий язык и влиять на разную категорию клиентов. Сложность развития коммуникативной компетентности заключается в том, что она является сложным многокомпонентным конструктом, который требует наличие сформированных прежде всего внутриличностных качеств студента, и только потом, развитие вербальных и невербальных коммуникативных навыков. Предлагаемая статья является обзорной, в ней подано взгляды различных ученых относительно трактовки термина «коммуникативная компетентность», проанализированы подходы относительно классификаций составляющих компонентов коммуникативной компетентности. Подробно описаны и охарактеризованы поведенческий, когнитивный и эмоциональный компоненты коммуникативной компетентности. Предложено собственное видение развития коммуникативной компетентности будущих практических психологов посредством использования тренинговой деятельности. Проанализирована важность использования тренинга в развитии коммуникативной компетентности, как эффективной формы, которая дает возможность сформировать необходимые умения и навыки, «отточить» их на тренинговой группе, проработать личностные аспекты готовности к профессиональной коммуникации практического психолога. Представлен обзор тематики тренинговых занятий, направленная на самопознание и развитие основных составляющих компонентов коммуникативной компетентности студентов специальности 053 Психология по образовательно-профессиональной программе «Практическая психология».

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, составляющие коммуникативной компетентности, практический психолог, подготовка практических психологов, тренинговая деятельность.

BEREZKA Sofia

Candidate of Psychological Sciences, assistant of the Department of Practical Psychology of the Pedagogical Faculty of the Higher Educational Institution “Donbass State Pedagogical University”,

1, Vchytelskyi Lane, Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84112

E-mail: berezka.sonya@gmail.com

KUZNETSOVA Alina

student of the 1st year of the Pedagogical Faculty of Pedagogy of the Higher Educational Institution “Donbass State Pedagogical University”,

1, Vchytelskyi Lane, Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84112

E-mail: alinakuznetsova100500@gmail.com

DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS BY TRAINING ACTIVITIES

Summary. The article provides an overview of the views of various scientists regarding the interpretation of the term “communicative competence”, analyzes approaches to classifications of the constituent components of communicative competence. The behavioral, cognitive and emotional components of communicative competence are described and characterized in detail. A personal vision of the development of the communicative competence of future practical psychologists through the use of training activities is proposed.

Keywords: communicative competence, components of communicative competence, practical psychologist, training of practical psychologists, training.

Abstract. Introduction. The complexity of the development of communicative competence lies in the fact that it is a complex multi-component construct, which requires the presence of student's intrapersonal qualities, which are formed primarily, and only then, the development of verbal and non-verbal communication skills. Today, the question remains open in the search for effective methods for the development of communicative competence in future psychologists at the stage of study at the university.

Analysis of recent research and publications. The study of the problem of communicative competence as a necessary condition for effective communication was undertaken by such domestic and foreign researchers: V. Alkema, K. Albukhanova-Slavskaya, G. Andreeva, O. Bodalev, L. Buyeva, O. Leontiev, M. Kagan, S. Maksimenko, B. Parigina, L. Bachman, M. Canale, N. Chomsky, K. Foss, and others.

Purpose: coverage of features of the development of communicative competence of future practical psychologists through training activities.

Results. Communicative competence is not just knowledge of a particular technology or communication position that takes personality, and the ability to adequately select and apply this diverse range in specific communicative situations, ability to organize communication with the consideration of socio-cultural norms and communicative appropriateness of the utterance. Thus, communicative competence is a system of internal resources of the individual that is necessary to build effective communication in a range of situations of interpersonal interaction. Part of communicative competence can be attributed motivational value, cognitive, emotional and behavioral, which are parts of a whole, but also involve the mutual influence,

mutual penetration and the existence of each other. For the development of students' communicative competence, training activities are best suited. It is the training that makes it possible to form all the structural components of communicative competence, as well as hone the necessary skills and abilities, to form a personal position.

Conclusions and prospects for further exploration. A well-built system of training sessions, taking into account the complex and multi-component structure of communicative competence, allows students to acquire all the flexible skills that are necessary for the successful activity of a practical psychologist. We see the prospect of further intelligence in a thorough empirical study of the impact of training activities on the effectiveness of the development of communicative competence components of future psychologists.

REFERENCES

1. Emelianov, YU. (1995). The formation theory and practice of improving communicative competence. Moscow, Russia. [in Russian].
2. Savignon, S. (1995). Evolution of Communicative Competence The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines. *The Modern Language Journal*. Vol. 95. P. 129-134.
3. Gumperz, J. (1984). *Communicative Comptence Revisited. Meaning, Form and Use in Context: Linguistic Applications*. Cambridge : Univ. Press, P. 278-289.
4. Puz, I. (2018). The value of communicative competence in the professional development of future psychologists. *Psycholinguistics: Pereyaslav-Khmelnitsky state pedagogical university named after Grigory Skovoroda*. Pereyaslav-Khmelnitskyi, Ukraine: 4, 149-164.
5. Shubkyna, O. (2016). *Formirovanie kommunikativnoj kompetentnosti studentov tehniceskikh napravlenij podgotovki*. [Formation of communicative competence of students in technical areas]. Extended abstract of candidate's thesis. Krasnoyars: PPV [in Russian].
6. Korniyaka, O. (2009). Studying the development of students' communicative competence. *Psycholinguistics: a collection of scientific papers "Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University named after Grigory Skovoroda"*. Pereyaslav-Khmelnitskyi, Ukraine: 3, 60-69.

(переклад на англ. зроблено С. Березкою – канд. психол. наук, доцент кафедри практичної психології ДВНЗ „ДДПУ”)